Dragoljub Todorović
advokat, Beograd

ZORAN GLUŠČEVIĆ, ŽRTVA MEĐUKOMUNISTIČKIH OBRAČUNA

Glavni i odgovorni urednik *Književnih novina* Zoran Gluščević objavio je u *Književnim novinama* od 30. avgusta 1969. godine tekst "Pet varijacija na temu vrelo praško proljeće 68." Reč je o eseju napisanom povodom godišnjice upada snaga Varšavskog pakta u Čehoslovačku avgusta 1968. godine, u kojem Gluščević osuđuje okupaciju Praga, direktno se obraćajući mladim vojnicima i oficirima okupacionih trupa, i objavljuje njihov fotos sa potpisom ispod njega: *Sovjetske trupe koje su okupirale Zlatni Prag uživaju u baroknim lepotama grada.*

Esej je izazvao je vrlo oštru reakciju tadašnjeg političkog establišmenta na čelu sa neprikosnovenim Josipom Brozom Titom. Odmah po njegovom objavljivanju, *Književne novine* su sudski zabranjene, Zoran Gluščević je smenjen sa mesta glavnog urednika, prestalo je dalje izlaženje *Književnih novina* i na kraju je Zoran Gluščević osuđen u montiranom sudskom procesu pred Okružnim sudom u Beogradu na šest meseci zatvora zbog krivičnog dela povrede ugleda strane države iz člana 175 stav 1 KZ.

Površnom istraživaču političkih prilika u bivšoj SFRJ u to vreme biće vrlo čudno otkud tolika represija, taj stepen netolerancije i progon slobodnog izražavanja misli, ideja i stavova. To pogotovu nije jasno kada se ima u vidu da je upad vojnih trupa Sovjetskog Saveza i njihovih satelita u Čehoslovačku 21. avgusta 1968. godine, jednodušno i vrlo transparentno osuđen od svih političkih faktora u Jugoslaviji, uključujući i šefa partije i države Tita. Visoki partijski funkcioner Mijalko Todorović je na mitingu održanom na beogradskom Trgu Marksa i Engelsa, pred više od 100.000 ljudi, oštro, ne birajući reči i ne vodeći računa o pravilima diplomatskog protokola, napao Sovjetski Savez i zemlje iz njegovog lagera zbog okupacije Čehoslovačke. I drugi komunistički prvaci prosto su se utrkivali ko će što više i što teže optužiti SSSR. Na sednici CK SKJ Miko Tripalo je ustvrdio da u Sovjetskom Savezu jačaju neostaljinističke tendencije i da su one našle svoj najdrastičniji izraz u oružanoj in-

tervenciji u Čehoslovačkoj. Cvijetin Mijatović je ocenio da agresija protiv Čehoslovačke predstavlja apsurdnu i mračnu avanturu koja označava totalni krah jedne preživele politike. Na sednici CK usvojena je i rezolucija koja otvoreno, bez ikakvog okolišenja i rezervi osuđuje okupaciju Čehoslovačke. Sva jugoslovenska štampa, televizija i radio bili su jedinstveni protiv intervencije armija Varšavskog pakta na čelu sa Crvenom armijom u Čehoslovačkoj.

Kada se sve to zna, u najmanju ruku zbunjuje i izaziva nedoumicu ta hajka na Gluščevića i *Književne novine.* Gluščević, sa očiglednim literarnim ambicijama, piše traktat o slobodi, o univerzalnim vrednostima ljudskog roda, o posledicama koje zbog učešća u okupacionoj vojsci ti vojnici mogu imati u budućnosti zbog svoje dece, koja će ih pitati: *"Šta ste radili u Pragu leta 1968. godine?",* i o sličnim temama koje nemaju isključivo političku i ideološku konotaciju. Dakle, zbog čega se progoni, sudi i zabranjuje Gluščević kada politiku, njenu retoriku i implikacije korisiti samo kao kontekst za plasiranje opštih i nespornih civilizacijskih vrednosti i kategorija, dok istovremeno političari otvoreno izriču eksplicitne političke ocene, osude i pri tome koriste politički i ideološki diskurs.

Objašnjenje za navedeni paradoks, za primenu različitih aršina i duplih standarda kada su u pitanju političari s jedne strane, i književnici, intelektualci i drugi misleći ljudi s druge strane, leži u osnovnom, pravom i suštinskom političkom i ideološkom opredeljenju vođe jugoslovenske revolucije, doživotnog predsednika države i generalnog sekretara partije Josipa Broza Tita. Naime, bez obzira na trenutne sukobe sa Sovjetskim Savezom i njegovim vođama u pojedinima fazama istorije, Josip Broz je *par excellence* čovek prve zemlje socijalizma, njene boljševičke partije i Oktobarske revolucije. Za maršala Tita su Zapad, njegove vrednosti, države i državnici uvek bili *"besni psi imperijalizma".* Sa Sovjetima je dolazio u sukob samo kada su ugrožavali njegov tron (kao, primera radi, sukob sa Staljinom 1948. godine). I tada je nestrpljivo i željno očekivao povod za pomirenje. Potvrdu za izloženi stav o Titovoj potpunoj, bezrezervnoj i permanentnoj pripadnosti sovjetskom bloku daje i jedan od najznačajnijih političara sa ovih prostora u drugoj polovini XX veka, Marko Nikezić, u razgovoru sa novinarom Slavom Đukićem. Na Đukićevo pitanje odakle potiče Titova odbojnost prema demokratizaciji društva, Nikezić odgovara:

"Vaspitanje, ruski uticaj, rano je prestao da bude sposoban za promene. To je istorijsko, biološko, psihološko pitanje. On se tukao u okviru Kominterne i bio je srećan kada je došlo do pomirenja. Voleo je taj svoj visoki položaj u međunarodnom radničkom pokretu i van toga nije video svoje mesto. Kad je hteo da me opomene, rekao bi: Ono je imperi-

jalizam, a ovo je socijalizam, makar sa nedostacima. To mi je govorio još dok sam bio ambasador u Americi, smatrao je da branim Amerikance. Smelo je ušao u sukob sa Rusima, ali mu je kasnije ogromno laknulo. Dok sam bio predsednik u Srbiji, kaže mi: Tu se govori da ja šurujem sa Rusima. Kako možete govoriti tako kada sam ja prvi digao zastavu borbe protiv njih? Uveravao sam ga da niti sam ja, niti neko u Ce-ka tako rekao. Zaista, nikada nije došlo do takve formulacije, ali je u nečemu bio u pravu: postojao je jedan osećaj, i to recimo široko u Ministarstvu inostranih poslova, da je on pod uticajem Rusa. Treba pažljivo proučiti tu 1962. godinu na koju se stalno vraćam sa današnjom glavom. Tito dolazi iz Moskve i partijskom aktivu Beograda kaže: Treba izbiti antisovjetizam iz glava naših kadrova. Znači, antisovjetizam postoji i treba ga izbiti iz glava.

Uvek sam prijateljima govorio: dok postoji taj veliki ledeni breg, kakav je Rusija, nema pravog kravljenja nigde, pa ni kod nas. Znam, mnogi to neće prihvatiti ali mislim da je režim u Rusiji kroz čitavo vreme bio garant režima u Jugoslaviji. Čak i za vreme naših svađa. To je paradoksalno, ali je tako. Predsednik je, mislim, posle pomirenja sa Rusima imao i neku formalnu garanciju. Ja sam se rano uverio, pogotovo kada sam bio savezni sekretar za inostrane poslove, da ćemo morati da se krećemo zajedno sa celim Istokom."

Kada su Rusi upali u Čehoslovačku, 21. avgusta 1968. godine, Tito se osetio ugroženim i uplašio se da bi mogli i njega da "počiste". U tom kontekstu treba posmatrati sva reagovanja političara, CK SKJ, samog Tita, štampu, sve osude, rezolucije, mitinge i druge manifestacije u Jugoslaviji povodom okupacije Čehoslovačke. Međutim, kada je prva opasnost prošla, kada su se političke strasti oko okupacije smirile i stvari polako ulazile u mirnije vode i monotoniju, Tito je počeo da traži put i način za približavanje Rusima i da za to vreba priliku. Godinu dana nakon okupacije, Tito dobija signale iz Moskve da bi u Beograd mogao da dođe sovjetski ministar inostranih poslova Andrej Gromiko.

Nekako baš u to vreme, povodom godišnjice, Zoran Gluščević je u *Književnim novinama* objavio tekst o kome je reč. Tekst je u toj meri iritirao Ruse da su kao uslov za Gromikovu posetu tražili sudsku osudu Zorana Gluščevića. Taj ruski uslov, zahtev ili ultimatum je istinit, potpuno nesporan i relevantan podatak. Isključivo zbog takvog ruskog stava pokrenut je krivični postupak protiv Zorana Gluščevića. Gromikova poseta zvanično figurira i u dokaznom postupku na suđenju Gluščeviću, kada ga javni tužilac pita da li mu je bilo poznato da će tih dana u našu zemlju doći ministar spoljnih poslova SSSR-a Gromiko. Gromikova poseta se pominje i u sudskoj presudi kojom je Zoran Gluščević osuđen na šest meseci zatvora, kao i u Gluščevićevoj žalbi.

Direktna veza između Gromikove posete i suđenja Gluščeviću vidi se i iz svedočenja tadašnjeg predsednika Okružnog suda u Beogradu Momčila Preradovića, koje je on izneo pred trojicom sudija Vrhovnog suda Srbije i pred autorom ovog teksta, polovinom osamdesetih godina prošlog veka u Vrhovnom sudu Srbije. Preradovićevo sećanje na vreme kada je suđeno Zoranu Gluščeviću potvrđuje prave razloge za organizovanje ovog montiranog sudskog procesa, pa ga u nastavku interpretiramo:

Rusi su pročitali Gluščevićev tekst i uslovili Gromikov dolazak izvođenjem na sud i osudom Gluščevića. Tito, kao pragmatičan političar, to prihvata, ali je partijskim kanalima poručio da se Gluščeviću izrekne uslovna osuda. Kada je ta direktiva došla do tadašnjeg predsednika Okružnog suda u Beogradu Mome Preradovića, on je razmišljao kome sudiji da dodeli Gluščevićev predmet sa direktivom o uslovnoj osudi. Odlučio se da predmet poveri sudiji Dragoslavu Draganu Lukiću, koji je bio ozbiljan čovek, i odličan sudija, a nije bio član Saveza komunista, što je među sudijama toga vremena bila prava retkost, jer je za izbor sudije bilo conditio sine qua non članstvo u SKJ.

Preradović je pozvao Lukića i obratio mu se rečima: *"Dragane, evo ti ovaj predmet Gluščevića, morali smo da mu sudimo zbog Gromikove posete, ali to brzo završi i izreci mu uslovnu osudu"*.

Na to je sudija Lukić ustao, stavio ruku na srce i patetično rekao: *"Predsedniče, čovek koji je oklevetao najslavniju armiju sveta ne može da dobije uslovnu osudu"*.

Preradović se zbunio, ali je ovu Lukićevu primedbu prećutao, a Lukić je odneo predmet.

Preradović je kasnije proverio Lukićevu biografiju i utvrdio da je sudija Dragan Lukić 1948. godine bio sekretar Ekonomskog fakulteta u Beogradu i da je kao ibeovac isključen iz partije.

Naravno, Lukić je Gluščevića osudio na aktivnu kaznu zatvora u trajanju od šest meseci, što ju je tek u žalbenom postupku Vrhovni sud uslovio.

Ako je Josip Broz bio pragmatičan političar, ako je nastojao da izgladi nesporazume sa Rusima, i da bez obzira što je osudio okupaciju Čehoslovačke ostane sa njima u dobrim odnosima, sudija Dragoslav Lukić se pokazao kao zagriženi ibeovac i ostrašćeni rusofil, kao čovek koji odobrava upad ruskih trupa u Čehoslovačku i koji smatra da je Gluščević svojim tekstom narušio posebne prijateljske odnose sa SSSR-om. Presuda sudije Lukića, na šest kucanih strana, nijednom rečju ne pominje okupaciju Čehoslovačke 1968. godine, osudu koju je ta okupacija izazvala širom sveta, kao i vrlo oštro reagovanje protiv okupacije partijskih i državnih faktora Jugoslavije, uključujući i samog Tita.

Sudija Lukić u presudi uopšte ne komentariše odbranu Gluščevića da on u svom eseju piše protiv militarizma, protiv upotrebe grube sile u međunarodnim odnosima, kao i da je kao književnik reagovao rukovodeći se emocijama i humanošću i, posebno, da je protiv rata i okupacije. Takvu odbranu u presudi sudija Lukić ne ceni niti daje argumente i razloge zbog čega je ne prihvata. Takođe, sudija u presudi uopšte ne zauzima stav o okupaciji Čehoslovačke.

Međutim, kada odbacuje odbranu Gluščevića da on ne govori o SSSR kao državi već o okupacionim vojnicima u Pragu, sudija Lukić piše:

"...ovde je suvišno i dokazivati da se u ovom slučaju radi o tome da je Armija sprovodila u delo politiku svoje države i svog političkog rukovodstva na koje se u članku i misli. Ovde se ne radi o oružanom odredu i političarima koji su delovali odvojeno i neovlašćeno od strane države SSSR."

Sudija Lukić se uopšte ne određuje prema činu okupacije, kao da je to potpuno normalna stvar, kao da protiv okupacije nije bio ceo svet, uključujući i Jugoslaviju. Blagonaklon i pozitivan stav prema upadu Crvene armije u slobodnu i suverenu državu, sudija Lukić otvoreno demonstrira kada u presudi, kao otežavajuću okolnost za Gluščevića, ističe da naša država čini velike napore radi održavanja i razvijanja prijateljskih odnosa sa drugim državama, a posebno sa SSSR-om. Odnosi sa SSSR-om u to vreme nisu bili prijateljski, čak nisu bili ni podnošljivi. Objektivno, bili su vrlo loši i zategnuti, a Lukić apostrofira da naša država posebno želi i forsira prijateljske odnose sa SSSR-om, što nije odgovaralo istini. Tito je samo nastojao da zaustavi dalje pogoršanje odnosa da ne bi izbilo otvoreno neprijateljstvo.

Uopšte, presuda sudije Dragoslava Lukića Zoranu Gluščeviću je jedna od najmračnijih, najciničnijih i najstaljinističkijih presuda od svih napisanih u montiranim procesima širom Jugoslavije od 1945. do 1991. godine.

Zoran Gluščević je u svojoj opširnoj žalbi na 20 kucanih strana sa 16 priloga, koje sačinjavaju novinski članci i fotosi sa reagovanjima na okupaciju Čehoslovačke, vrlo detaljno, sveobuhvatno i sistematski izložio reakcije naših političara, medija i najšire javnosti na upad trupa Varšavskog pakta u Čehoslovačku avgusta 1968. godine. Ta iscrpnost materijala iz Gluščevićeve žalbe iskristalisala je kontrast u odnosu na Lukićevu presudu i doprinela prikazivanju u potpuno ogoljenom vidu jedne otvorene staljinističke presude, iz koje se vidi da se jedan iskusan čovek, sudija Okružnog suda u glavnom gradu Beogradu, otvoreno nalazi na pozicijama odobravanja okupacije Čehoslovačke. To, pored ostalog, potvrđuje teze mnogih analitičara političkih prilika u Titovoj Ju-

goslaviji da su vrlo široki slojevi u političkim, medijskim, univerzitetskim, književnim i uopšte intelektualnim krugovima zahtevali od Tita i njegovog režima više komunizma, sovjetizma i ortodoksije, iako je Tito bio prilično čvrst, postojan i ortodoksan komunista.

Sudija Dragoslav Lukić se ovom presudom svrstao u te Titove oponente i to sa najgorih, već tada bajatih i duboko anahronih i proskribovanih staljinističkih pozicija.